

APHRODISIAS (KARIA) KAZILARI

Birinci devreye ait başlangıç raporu (Temmuz/Eylül 1961)

Prof. Kenan. T. ERİM

Karia bölgesinin Aphrodisias semtinde ilk araştırma ve kazı kampanyasına 1961 senesi 8 Temmuzunda başlanarak, 9 Eylülde son verilmiştir. New-York Üniversitesi Klâsik Diller ve Edebiyat bölümünün önderliğiyle teşekkül eden işbu araştırma ve kazılarda vazifelenendirilmiş olan Heyet, idarem altında: Mimâr ve mühendis Janko I. Rasic, asistan Edward L. Ochenschlager, yüksek sınıf öğrencilerinden Gary Schwartz, Theodore Theme, Malcolm Bell, ve fotoğrafçı William Crovello'dan tereküp etmekte idi. Kampanyanın sonlarına doğru New - York Üniversitesi Profesörlerinden Joseph Gary ile eşi Heyete katılmış oldular. Araştırmalarda Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü komiseri sıfatı ile Kemal Turfan hazır bulunmuştu.

İlk işe sahanın yeniden ölçülmesi ile başlanmış oldu. Zira evvelce yapılan kazılara ait topografik haritaların bulunmaması böyle bir teşebbüsü zaruri kılıyordu. Bununla beraber Aphrodisias'ı teşkil eden geniş sahanın arzettiği kıymet ve topografik hususiyet girişilmiş olan işi kısa bir zamanda neticelendirmeği imkânsız bırakmıştı. Buna rağmen, mevsim esnasında bu vâdide bir çok esaslı adımlar atılmış oldu :

a) Belli başlı âbideler ile sahanın topografik noktalarının müteakbil durumları ve bilhassa stadium, Aphrodite Tapınağı, hamamlar, akropol (sondajların açılmış olduğu tepenin muayyen sahalaları dahil), akropolun güney-doğu ayağında kâin, "nymphaeum", sur cephesi

harici bir mezar grubu (stadium'un kuzey-doğu civarında), Tapınağın güney-batısında hüviyetleri bilinmeyen binalar grubu, Tapınağın güneyinde "tünel" ve "bouleuterion" denilen harabe, Zoilos relieflerinin keşfedildiği surların kuzey-doğu harici safha ve "nymphaeum" un güney-doğusunda elyevm Üçtaş ismi ile anılan yerde ve bu sene meydana çıkarılan Basilika A.

- b) Akropolun bir mufassal topografik haritası yapılmıştır. Karışık bir manzara arzeden bu sahanın ehemmiyeti derpiş edilirse böyle bir haritanın ileride yapılacak araştırmalarda büyük bir yardımcı olacağı aşikârdır.
- c) Stadium yeniden tetkik edilip ölçülmüştür. Heyeti umumiyesinde 270×54 m. ve meydanın ise $250 \text{ m.} \times 34 \text{ m.}$ olduklarına göre Stadium hacmi istiabisinin takriben 30.000 geçemeyeceği iddia edilebilir. Bundan maada yaz esnasında uçakla alınan bir fotoğraf stadiumun yan taraflarının uzunluğunu tebarüz ettiren ufak münhaniyi sarahatla göstermektedir.

Kazılara şehrin dört muhtelif noktasında başlanmış oldu. Hendekler Bizans istihkâmlarının hemen dışından stadium'un doğusuna kadar ve bilhassa 1956 senesinde Geyre köylülerinin bir su yolu kazarken parçaların buldukları yerlerde açılmıştır. Burada çıkan yeni parçalar arasında: oturmuş vaziyette bir kadın, Zoilos olduğu tesbit edilen bir şahıs (evvelce keşfedilen bir parçada olduğu gibi), yürüyüş halinde ve Medusa

başlı bir kalkan taşıyan ve ANDREIA olduğu tesbit edilen bir kadın, ve nihayet zarif kuleli bir taç taşıyan bir kadın başı. Bu baş evvelce bulunan, elbisesi dalgalı olup buna POLIS yazısını taşıyan bir üçüncü fragman yerleştirilince heyeti umumiyesinin şehrin şahsiyetini temsil eden bir kadın, yani Aphrodisias'ın Tyche'si olduğu tebeyyün eder.

Bulunan relieflere gelince: Bunların ileride yapılacak kazılarla tekemmül etmeleri beklenebilir. Eldeki izlerden, relieflerin Bizanslılar tarafından sur inşasında kullanılmış olmaları ve belki bir deprem neticesi düşmüş olmaları tahmin edilebilir. Şimdilik katî bir tarih tesbiti mümkün görülmemekte ise de oymaların mükemmelliği ve şekillerde görülen hâkim neo-klâsik hususiyet Roma İmparatorluk devrinin başlangıcına ve ağırlığı ihtimal ikinci asra işaret etmektedir. Muhafaza edilebilmiş olan parçalarda iki defa tesadüf edildiği veçhile, seriler: Kitâbelerde Demos, Polis, Timé, Aion ve Andreia olarak isimlendirilen allegorik temsillerle etrafi alınıp istikbâl edilen ve tâcı giydirilen Zoilos isminde birinin tâzimini göstermektedir. Yeni bulunan Zoilos figürünün yanında yer aldıkları görülen Demos ve Polis'e ait üç parçanın intibakı tam olmakla beraber bunların eldeki diğer parçalarla arz edecekleri manzara, ancak ileride yapılacak kazılar neticesi elde edilebilecek elamanlarla tekemmül edebilecektir.

Aphrodite Tapınağında yapılan tetkikler binanın Bizans devrinde kiliseye tahvil edildiğine dair önemli malûmat vermişlerdir. Yıkılmayan kısımların tetkikinden anlaşılıyor ki evvelce ilk ziyaretçi ve kazı yapanlar tarafından serdedilen iddialarda bâzı değişiklikler ve belki de tashihler yapmak lâzım gelecektir. Filhakika, bilindiği gibi, tahvil sırasında muhafaza edilen sütunlar yalnız tapınağın yan tarafında bulunan sütunlar

olmuştur. Bu sütunlara doğu ve batıdaki bâzı sütunlar ilâve edilerek bir duvar içinde ortada bir gemi (nef), yanlarda birer kanat (aile) ve mihrab (abside) ile nihayetlenen bir iç "narthex" ile bir dış "narthex" vücuda getirmek suretiyle tapınağın içi bir basilika olarak plânlanmıştır. Bu münasebetle "cella" yerinden tamamen sökülmüş ve elde edilen malzemenin bir kısmı ile kilisenin doğudaki dış duvarı inşa edilmiştir. Kuzey-batıdaki köşeye doğru sütun ilâvesi elyevm dikili bulunan sütun üzerindeki köşe başlığı olan Iofk başlık ile tebeyyün eder. Buna benzer bir vaziyet de yine dikili kalmış güney-doğu köşedeki sütunda görülür. Hemen hemen katıyyetle denilebilir ki tapınak bidayette oktostil ve yanlarda 13 sütunlu olarak inşa edilmiş bulunuyordu.

"Cella"nın temellerini bulmak maksadiyle sarf edilen gayretler bir netice vermemiştir. Muhakkak olan bir cihet, "cella"nın Bizans işçileri tarafından tamamen yıkılmış olmasıdır. Batı sondajda "stylobate" altında görülen temellere gelince bunların Bizans'tan evvelki devre ait olmaları muhtemeldir. Filhakika, netekim bir noktada üstlerinde *in situ* olarak oktogonal ve müstatil şekillerle ve zarif işlenmiş mermer levhalarla döşeli Bizans kaldırımlarına raslanmıştır.

Tapınak muntıkasında yapılan hafriyat esnasında tesadüf edilen başlıca güçlüğü evvelce yapılan kazılar sırasında yığıldırılan büyük mimarî bloklarla toprak kitleleri teşkil etmiştir. Bu mânilere rağmen, 1961'de âzami bir gayretle başarılabilen temizlemeler sayesinde işlerin yürümesine başlıca mâni olan tapınağın doğusundaki bloklar, Bizans devrinde ilâve edilen orta mihraba doğru kaldırılmış ve sütunlar arası saha Bizans seviyesine kadar açılmıştır. İlâveten "bema" da bir takım kitâbeler meydana çıkarılmıştır. Parmaklık olarak kullanıl-

miş oldukları anlaşılan bu kitâbelerin Roma İmparatorluk devrine ait olmaları muhtemeldir. Meydana çıkarılmış olan daha bir çok epigrafik buluşlar arasında kayda değer biri de 1937'de G. Jacopi tarafından bulunduğu malûm olan Diocletian'ın Fiatlar Emirnamesine müteallik yeni iki parçadır.

Orta mihrabın doğusu civarındaki duvar yanından yapılan kazılar dikkate değer neticeler vermiştir. Bu meyanda, rahiplerin oturmalarına tahsis edildiği zannolunan yarı daire şeklinde sıralara tesadüf edilmiştir. Bu sıraların bulunduğu tahmin edilen ve dış duvarların *in situ* fresk parçaları ile süslü yarı daire şeklinde bir geçit bulunmuştur. Ancak bir taraftan mevsimin sona ermesi, diğer taraftan bir restoratörün bulunmaması araştırmaları akamete uğratmıştır. 1962 kampanyasında yapılacak ilk işlerden biri de bu fresklerle meşgul olmaktır. Fresklerin ilk muhafazasını teminen geçit hemen örtülüp kapanarak mühürlenmiştir.

Mezarlara gelince : Tapınak harici ve "temenos" ve yahut basilikanın avlusunda tarihleri katıyetle bilinmeyen üç mezar açılmıştır. Bunlardan birinin bir genç kızın diğer ikisinin yaşları ilerlemiş bir kadınla bir erkeğin oldukları tesbit edilmiştir. İçlerinde camdan bilezikler ve parça halinde bronz, demir, ve gümüşten mâmul mücevherat bulunmuştur.

Akropol'un hatırlanmasına inzima-men tepenin üç muhtelif yerinde birer hendek açılmıştır. Bunlardan birincisi tam tepede, ikincisi yokuşun batı ortasında, üçüncüsü de tepenin güney-doğu ayağındadır. 4m. 20 derinliğinde olan tepe hendeğinde bâkir toprağa raslanmamıştır. Tabakası Hellenistik ve İmparatorluk devri bidayetinde yapılmış olması muhtemel bir doldurmayı göstermektedir ki, bunun akropol'un doğu meyline kadar uzanan tiyatronun yüksek sıralarını desteklemek maksadı ile yapılmış olması varittir. Toprağın aşınması ve Geyre

cvlerinin tepenin hemen doğu ayağında yapılması neticesi tiyatrodan elyevm pek az bir şey kalabilmiştir. Tepe doldurmasında karışık olarak Hellenistik ve Romen devirlerine ait kabartmalı keramik ve parlak siyah Attik keramik parçaları görülmüştür. Bu son fragmanlar, Aphrodisias'ın ve ona yakın bir yerin Hellenistik devrinden evvel meskün olduklarına dair bir işaret teşkil edebilirler.

Ortadaki sondajda zikre değer bir şey şimdilik bulunmamıştır. Aşağı hendeğe Bizans işi oktagon beyaz ve müstatil siyah mermer levhalarla döşenmiş bir portiko'nun bir köşesi meydana çıkarılmıştır.

Yerlilerce Üçtaş ismi ile anılan ve sahanın güney-doğu tarafı ile akropolun doğusunda kül renginde dikili bir monolitik sütun görülmekte idi. Civarında yapılan araştırmalar kazıyı tahrik etmiş ve bunun neticesi olarak, batıda bir sıra üzerinde evvelce dikili olup binanın içine düşen dört sütunun kaideleri, kuzeyde elyevm dikili sütunun yakınında iki alçak sütun kaidesi keşfedilmiştir. Bunlara ilâveten Türk devrinde yapılan bir duvarla ayrılmış olduğu görülen bir orta mihrap (abside), güneye doğru mütecanis altı sütun kaidesini havi bir (aile) kanat bulunmak sureti ile basilikanın inşa plânı açıklanmıştır. Eldeki delillerle inşa tarihini tesbit güç olmakla beraber sütun başlıklarının komposit stili, ikinci yoksa üçüncü asra işaret etmektedir. Bundan böyle Basilika A ismini vereceğimiz işbu basilika dahi Aphrodite Tapınağı gibi kiliseye tahvil edilmiş bulunmaktadır. Orta mihrabın her iki tarafını ihata eden bloklardaki haçlar bunu göstermektedir. Aynı zamanda doğu kanadın güney köşesinin yeniden inşası ve nihayetinde bir kapısı olan bir yardımcı mihrap ile intibak ettirilmesi ve nihayet esas kanadın kenar duvarındaki normal kapısının heriki tarafında ikişer kapı açılması bunu teyid etmektedir. Siyah ve beyaz mermer

lerle döşenmiş olan kanadın zemininde görülen mozaik parçalarının tavanı süslemeğe yaradıkları anlaşılıyor. Döşeme mermerlerden mühim bir miktar dahi iyi muhafaza edilebilmiş bir vaziyette kanadın yan güney tarafında görülmüştür. Bunlara ilaveten "narthex" in bir cüzünü teşkil ettiği tahmin edilen kapısız bir mihrab, kanadın kuzey intihasında yer almış bulunmaktadır.

Batı kanadın dört sütunu ile portiko'nun cephesinde görülen iki sütunun hali hazır vaziyetlerinin iyi olması, bunların tamirleri ile dikilmelerinin muvafık olacağı kanaatine varılmış ve dikilerek başlıkları konulmuştur. Ancak bunlarla Basilika A'ya ait kazıların sona ermiş oldukları addedilemez. Zira "anastylosis", kanadın batısındaki kazılara mâni olmuştur. Basilika A civarında ve onun güney-doğusunda kaide ve başlıklar dahil, mimâri ve stilistik harabeler yere serpilmiş bulunmaktadır. Bunların Basilika A dahil bir takım binâ grupuna aidiyetleri muhakkaktır. Bu itibarla Basilika A etrafını ihata eden saha sık bir araştırma ve hafriyatı elzem kılmaktadır. İşbu araştırmalar neticesi elde edilebilecek mâlumat sayesinde elyevm varid suallerden bir çoğunun ge-

lecek kampanya esnasında cevaplandırılmış olmaları ümit olunabilir.

Zikredilmeğe lâyik cihetlerden biride toprak üstünden tesadüfen bulunan obsidiyen ve diğer tipte çakmak ve uçlardır. Mamafih bunlara istinaden Aphrodisias veya civarının Prehistorik devirlerde meskûn oldukları iddia edilmez ise de, vâdinin mümbitliği ve civardaki dağların bir muhafız vaziyetinde olmaları ve nihayet sahanın doğusunda diğer Prehistorik meskenlerden bulunmuş olması bu keyfiyeti imkansız bırakmamaktadır.

Görüldüğü gibi, ilk kampanya Aphrodisias'ın arkeolojik zenginliğini her noktai nazardan ispat etmiş bulunmaktadır. Semte lâyik olduğu hakkı verebilmek ancak sürekli bir çalışma ile kabil olabilecektir. İlk kampanya esnasında bulunmuş ve ileride bulunabilecek olan eserlerin mahallinde, vakit kaybetmiyerek, muhafaza ve vikayelerinin muvafık olacağı düşünülmektedir. Bunu göz önünde tutan NewYork Üniversite Heyeti elzem addettiği bir hafriyat evinden başka bir depo ve bir müze binalarının inşasını teminen hazırlıklarda bulunmaktadır. Bu hususta hazırlanan plânlar Millî Eğitim Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğünün tasvip ve tasdikine arz edilmiş bulunmaktadır.